

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(бакалавра)

з теми: **«ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
АВТОРИТАРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»**

Виконала: студентка 3 курсу
Psms1-B19z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Гураль (Слюсар) Анна Анатоліївна

Керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АВТОРИТАРНОСТІ ТА СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ	8
1.1. Основні напрямки вивчення авторитарності особистості	8
1.2. Спрямованість особистості в її життєвому самовизначенні	15
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРИТАРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ	23
2.1. Структура дослідження та характеристика вибірки	23
2.2. Характеристика комплексу методів та методик дослідження авторитарної спрямованості особистості	23
2.3. Характеристика структури авторитарної спрямованості особистості.....	41
Висновки до розділу 2	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. Відмінною рисою сучасного суспільства є демократизація, яка торкається не тільки характеристики способу правління в державі, але і особливостей суспільних відносин, ефективного менеджменту організацій, тобто всього того, що забезпечує продуктивність та конструктивність функціонування людини у соціумі. Проблематика авторитарності у системі соціо-гуманітарного знання детально вивчалась політологами з точки зору державного управління, соціологами – з точки зору виявлення особливостей авторитарного суспільства та суспільної зумовленості поведінки авторитарних осіб, філософами – з точки зору її тлумачення в різних дискурсах. У психологічних дослідженнях авторитарність визначається як: стиль керівництва, який проявляється в зосередженні відповідальності в одних руках та визначається високою ефективністю в умовах кризи (К. Левін, Є. Клімов, Б. Теплов, Л. Уманський та ін.); спрямованість у спілкуванні, що проявляється у перевазі таких комунікативних засобів, як маніпуляція, недіалогічність, домінування та виявляється доцільною в категорії ситуацій субординації та необхідності впливу (В. Баязітов, С. Братченко, В. Васютинський та ін.); тип особистості, що відрізняється системою афективних, когнітивних і конативних якостей, що об'єднуються провідним модусом «домінування-підкорення», та нездатністю ефективно діяти поза ним (Т. Адорно, Б. Альтмейер, Дж. Дакіт та ін.).

Проте психологічна проблематика явища авторитарності вимагає детальнішого вивчення її як характеристики особистості, що має свої чинники, своє місце в системі психічних компонентів спрямованості, свою структуру і динаміку становлення. В межах вікового діапазону вивчення зазначених особливостей прояву авторитарності, а саме у віковій період юнацтва, таке дослідження є вкрай актуальним. Позитивно оцінюючи

наукову та практичну значущість досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, зусилля яких були спрямовані на вивчення різних аспектів прояву авторитарності особистості, варто зауважити, що недостатньо вивченою є ця проблема серед студентської молоді у сучасних умовах соціально-економічних змін. Отже, актуальність і недостатність дослідження проблеми зумовили вибір теми бакалаврського дослідження «Індивідуально-типологічні особливості авторитарної спрямованості особистості».

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та емпіричне визначення індивідуально-типологічних особливостей авторитарної спрямованості особистості.

Задачі бакалаврського дослідження:

- 1) здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до дослідження авторитарності як характеристики спрямованості особистості;
- 2) окреслити місце агресивності, ригідності та комунікативної інтолерантності у системі якостей авторитарної особистості;
- 3) виявити індивідуально-типологічні особливості авторитарної спрямованості особистості засобом емпіричної перевірки розробленої психодіагностичної програми;
- 4) проаналізувати та узагальнити отримані емпіричні результати визначення індивідуально-типологічних особливостей авторитарної спрямованості особистості.

Об'єкт дослідження – спрямованість особистості.

Предмет дослідження – індивідуально-типологічні особливості авторитарної спрямованості особистості.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: принципи генетичної психології (С. Максименко), положення про авторитарність особистості (Т. Адорно, Б. Альтемейєр, Дж. Даккіт, Д. Крамер, Д. Олстед та ін.), положення про особистість як активного суб'єкта діяльності і поведінки (К. Абульханова-Славська, Ж. Вірна, С. Рубінштейн, В. Роменець,

Т. Титаренко та ін.); концепції спрямованості особистості (О. Асмолов, О. Леонт'єв, А. Мудрик, С. Рубінштейн, К. Платонов та ін.); дослідження особливостей етапу життєвого самовизначення в юнацькому віці (Б. Анан'єв, Л. Божович, І. Кон, Т. Углова та ін.); основні положення та ідеї персонологічних теорій (Е. Нріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, З. Фройд, Е. Фром та ін.).

Методи дослідження. У бакалаврській роботі застосовувався комплекс теоретичних (аналіз психологічної літератури) та емпіричних методів (тестування за допомогою методик: «Методика діагностики авторитарної спрямованості особистості» (К. Бік), шкала макіавеллізму (Mac – scale), методика діагностики комунікативної толерантності В. Бойка, Томський опитувальник ригідності (Г. Залевський), методика діагностики агресивності і ворожості (Басса-Дарки), методика «Діагностика мотивів соціально-психологічної активності особистості» (Д. Макклеланд), методика діагностики губристичної мотивації (К. Фоменко), шкала анти-демократичності (F – scale) (Т. Адорно), шкала авторитаризму правого гатунку (RWA – scale), методика діагностики структури ціннісних орієнтацій І. Філенка, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда, методика діагностики рольової компетентності особистості (П. Горностаї), методика діагностики схильності до конфліктної поведінки (К. Томас)) та математико-статистичні методи дослідження (описові статистики, кореляційний аналіз).

База дослідження. Дослідження проводилося на базі факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи та фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. До дослідницької вибірки увійшли 123 студента (58 – юнаків, 65 – дівчат) віком 17-21 роки.

Наукова новизна результатів бакалаврського дослідження визначається тим, що нами зrealізовано розроблену програму визначення

індивідуально-типологічних особливостей авторитарної спрямованості особистості та за констатовано психодіагностичний факт зв'язку індивідуально-типологічної характеристики агресивності із макіавеллізмом та афективним компонентом авторитарної спрямованості особистості; та зв'язку ригідності і комунікативної інтолерантності із когнітивним та конативним компонентами авторитарної спрямованості особистості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у доборі комплексу методів дослідження авторитарної спрямованості особистості, які можуть успішно використовуватися у практиці психологічної служби ЗВО.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалась використанням методів, адекватних меті та завданням дослідження, кількісним та якісним аналізом отриманих даних.

Апробація та впровадження результатів. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на таких регіональних та міжнародних конференціях: на звітній науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДРС у 2021-2022 навчальному році зі спеціальності 053 «Психологія» (Кам'янець-Подільський, 05-06 жовтня 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2022 р.), на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022 р.) та знайшли своє відображення у публікації автора.

Публікації. Гураль (Слюсар) А.А. Індивідуально-типологічні особливості авторитарної спрямованості особистості. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі* : Матеріали VII

Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2022 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 47–49.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота містить 6 таблиць, додатки.

ВИСНОВКИ

Отримані в ході дослідження результати дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Авторитарна спрямованість особистості виступає як такий вид спрямованості, в якому виділяється змістовна складова, що характеризується мотивами та цінностями, що пов'язані із владою, та пріоритетом модусу «домінування-підкорення», а динамічна складова характеризується такими проявами, як агресивність та комунікативна інтолерантність по відношенню до носіїв інших систем цінностей, та догматизмом як проявом ригідності у відношенні до власної системи цінностей. У зазначеному контексті доцільно визначити провідні прояви спрямованості авторитарної особистості в афективному, когнітивному та поведінковому напрямках, та засоби їх регуляції.

Аналіз наукових підходів до авторитарної особистості дає можливість стверджувати, що така особистість відрізняється низкою якостей, які характеризують її з боку емоційної сфери, з точки зору проявів у поведінці та спілкуванні та з боку когнітивної сфери. Завдання дослідження авторитарної спрямованості означає виокремлення провідних, найбільш характерних для неї якостей спрямованості, які пов'язані із зазначеними сферами.

2. Процес дослідження структури авторитарної спрямованості особистості передбачає підбір комплексу методик, у якому були відображені такі діагностичні напрямки: афективний (агресивність, ворожість), когнітивний (актуальна, сенситивна, настановча, преморбідна ригідність, ригідність як стан та симпомокомплекс ригідності), мотиваційний (мотивація успіху, влади та афіліації, прагнення до переваги та досконалості) та інтегральний (макіавеллізм, антидемократизм, «авторитарність правого гатунку» та комунікативна інтолерантність).

У ході дослідження з'ясовано індивідуально-типологічні особливості авторитарної спрямованості особистості, а саме: *конативний* компонент авторитарної спрямованості особистості визначається високими показниками

інтолерантності у спілкуванні, прагненням особистості до домінування та такими комунікативними стратегіями спілкування як «імператив» і «маніпуляція»; також вираженим є *симптомокомплекс ригідності*, що передбачає персервації, нав'язливість, стереотипність мислення, впертість та педантизм як характеристики ригідності; і розвинена *мотивація успіху*, що передбачає схильність до відстоювання власної позиції у спілкуванні; *афективний* компонент авторитарної спрямованості особистості визначається вираженою *агресивністю*, що передбачає фізичну та вербальну агресію та схильність до роздратування; *показниками ворожості*, що знаходить вияв переважно в образливості і підозрілості; *показниками авторитарності як анти-демократичності*, які характеризуються цинізмом та ворожістю, прихильністю до конвенціональних цінностей, некритичним підкоренням авторитетам, тенденцією вишукувати людей, що порушують конвенціональні норми, щоб засудити чи покарати їх, неприйняттям всього суб'єктивного, чуттєвого, схильністю до мислення у жорстких категоріях стереотипів тощо; *показниками прагнення до переваги* в таких ознаках як ворожість і агресивність по відношенню до людей, які порушують конвенціональні цінності та норми; *показниками макіавеллізму* як здатності до маніпуляцій, виявлення агресивності та ворожості до інших людей; *показниками прагнення до досконалості* в ознаках перфекціонізму, надмірної вимогливості до себе та власної діяльності; *показниками авторитарної агресії, сили і міцності та проєктивності*, що загалом визначає схильність особистості до гіпертрофованого мислення в авторитарних категоріях (панування-підпорядкування, сильний-слабкий, авторитет-послідовники, ідентифікація себе з фігурами влади, випинання конвенціональних атрибутів власного Я; *когнітивний* компонент авторитарної спрямованості особистості визначається *показниками симптомокомплексу ригідності*, що переважно проявляється в ригідності мислення, світогляду та соціальної взаємодії, а відтак і однотипних моделях поведінки; *показниками інтолерантності у спілкуванні*, що виявляється у

нетерпимості у суперечках, що виникають внаслідок зіткнення позицій, надходження від інших нової, нестандартної, незвичної інформації, поглядів, думок.

Загальний показник авторитарної спрямованості знаходиться у позитивному кореляційному зв'язку із показниками агресивності, ворожості, актуальної ригідності, преморбідної ригідності, показниками авторитарності сили і міцності, сенситивної ригідності та ригідності як стану, авторитарної агресії, авторитарності правого гатунку, макіавеллізму та показниками прагнення до досконалості.

Отже, проведене дослідження підтвердило очікувані передбачення щодо визначення специфічних індивідуально-типологічних особливостей авторитарної спрямованості особистості за кожним із виокремлених компонентів (конативний, афективний, когнітивний). Зреалізована програма визначення індивідуально-типологічних особливостей авторитарної спрямованості особистості дала змогу узагальнити отримані емпіричні результати і законстатувати психодіагностичний факт зв'язку індивідуально-типологічної характеристики агресивності із макіавеллізмом та афективним компонентом авторитарної спрямованості особистості; та психологічний факт зв'язку ригідності і комунікативної інтолерантності із когнітивним та конативним компонентами авторитарної спрямованості особистості.

Проведене бакалаврське дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми авторитарної спрямованості особистості. *Перспективи* подальших досліджень ми вбачаємо у виявленні закономірностей становлення авторитарної спрямованості особистості на різних етапах її життєвого шляху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. Москва : Мысль, 1991. 299 с.
2. Агеев В.С. Психологическое исследование социальных стереотипов. *Вопросы психологии*. 1987. №2. С. 152–158.
3. Адлер А. Понять природу человека. Пер. Е.А. Цыпина. Санкт-Петербург : «Академический проект», 1997. 256 с.
4. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. Пер. с англ. А. Боковикова. Москва : Академический проспект, 2007. 240 с.
5. Адлер А. Мотив власти. Киев: Port-Royal, 1997. 300 с.
6. Адорно Т. Исследования авторитарной личности. Москва : Прогресс, 2001. 606 с.
7. Алишев Б.С. Психология формирования демократической культуры студентов ССУЗ. Казань : ИСПО РАО, 2001. 224 с.
8. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности. Москва : Мысль, 1976. 156 с.
9. Бандура А. Теория социального научения. Санкт-Петербург : Евразия, 2000. 320 с.
10. Баттлер Дж. Психика власти: Теория субъекции. Санкт-Петербург, 2002. 158 с.
11. Баязитов Р.Ф. Авторитарный стереотип в менталитете современной молодежи. Дисс. ...канд.психол. н.: 19.00.05. Казань, 2005. 181 с.
12. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Москва : Прогресс, 2001. 576 с.
13. Бик К.В. Психологічні особливості авторитарної спрямованості особистості : Дис... канд. психол. наук ; 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Харків, 2013. 264 с.
14. Божович Л.И. Избранные психологические труды. / Под ред. Д.И. Фельдштейна. Москва : Академия, 1995. 450с.

15. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1968. 464 с
16. Вірна Ж.П. Позитивна особистість та логіка життєвих програм. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Серія: Психологічні науки. Чернігів, 2009. С. 490–500.
17. Гамезо М.В, Домашенко И.А. Атлас по психологии: Информ.-метод. пособие к курсу «Психология человека». Москва : Педагогическое общество России, 2001. 276 с.
18. Горностай П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности. Киев : Интерпресс ЛТД, 2007. 312 с.
19. Дмитриев А.С. «Число зверя»: к происхождению социологического проекта «Авторитарная личность». *Социологические исследования*, 1993, №3. С. 67–74.
20. Додонов Б.И. Потребности, отношения и направленность личности. *Вопросы психологии*. 1973. №5. С. 18–29.
21. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба. Москва : «Педагогика», 2001.
22. Зейгарник Б.В., Братусь Б.С. Очерки по психологии аномального развития личности. Москва : Изд. МГУ, 1980. 157 с.
23. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 509 с.
24. Каган В.Е. Тоталитарное сознание и ребенок. *Вопросы психологии*. 1993. № 1-2. С. 14–21.
25. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе) / Юзеф Козелецкий. Киев : Лыбидь, 1991. 288 с.
26. Кон И.С. В поисках себя. Личность и её самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 336 с.
27. Кон И.С. Психология предрассудка. Психология национальной нетерпимости / Под ред. Ю.В. Чернявской. Минск, 1998. С. 40.
28. Крамер Д., Олстед Д. Маски авторитарности. Москва, 2002. 408 с.

29. Крягжде С. Психология формирования профессиональных интересов. Вильнюс : Мокслас, 1991. 343 с.
30. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений, Москва : ТЦ Сфера, 2004. 464 с.
31. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.
32. Леонтьев Д.А. Самореализация и сущностные силы человека. *Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии* / Под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур. Москва : Смысл, 1997. С. 156–176.
33. Лактіонов О.М., Хомуленко Т.Б. Політична психологія та Іміджелогія. Навчально-методичний посібник. Харків, 2009. 94 с.
34. Макклеланд Д. Мотивация человека. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 672 с.
35. Максименко С.Д. Развитие психики в оточенні: В 2-х т. Київ : Форум., 2002. Т.1. 319 с.; Т.2. 335 с.
36. Маслоу А. Психология бытия. Москва : Евразия, 1997. 304 с.
37. Мерлин В.С. Психология индивидуальности. / Под. ред. В.А. Климова. Москва-Воронеж : Изд-во «МОДЭК», 1996. 221 с.
38. Мудрик А.В. Время поисков и решений, или старшеклассникам о них самих. Книга для учащихся. Москва : Просвещение 2000. 191 с.
39. Мясищев В.Н. Личность и неврозы. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1960. 224 с.
40. Николаева Е.И. Тоталитаризм в семье. Новосибирск, 1997. №9. С. 152–161.
41. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека. Санкт-Петербург, 2003. 296 с.
42. Основы психології. За ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Київ : Либідь, 1996. 632 с.

43. Петровский А.В. Введение в психологию. Москва : Просвещение, 1995. 410 с.
44. Практическая психодиагностика. Методики та тести. Навчальний посібник. / Ред.-сост. Райгородський Д.Я. Самара : Видавничий Дім «Бахрат», 1998. 672 с.
45. Психологические тесты. / Под ред. А.А. Карелина: В 2 т. Москва, 2001. 672 с.
46. Райх В. Психология масс и фашизм. Санкт-Петербург : Речь, 1997. 111 с.
47. Резник Ю.М., Смирнова Е.А. Жизненные стратегии личности (опыт комплексного анализа). Москва : Наука, 2002. 260 с.
48. Рима́н Ф. Основные формы страха: исследование в области глубинной психологии. / Пер. с нем. Э. Л. Гушанского. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 192 с.
49. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 713 с.
50. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности. Свердловск, 1996. 156 с.
51. Семиченко В.А., Галус А.М. Психология направленности. Хмельницкий, 2007. 522 с.
52. Солдатова Г.У., Шейгерова Л.А., Прокофьева Т.Ю., Кравцова О.А. Психодиагностика толерантности личности. Москва : Смысл, 2008. 172 с.
53. Титаренко Т. Життєві домагання особистості: феноменологічний та структурно-функціональний підходи. *Психологія і суспільство*. 2004. №4. С. 128–145.
54. Углова Т.В. Формирование толерантного отношения к другому у студентов : автореферат дис. ... кандидата психологических наук : 19.00.07. Санкт-Петербург, 2008. 23 с.

55. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии. 2002. 490 с.
56. Філенко І.О. Зміст ціннісних орієнтацій та адаптаційні ресурси особистості. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків, ХНПУ, 2012. Вип. 43. Частина 1. С.170–179.
57. Филиппов А.А. Социальная ориентация и жизненные планы молодежи. Молодежь: интересы, стремления, идеалы. Москва : Наука, 1996. 244 с.
58. Фоменко К.І., Хомуленко Т.Б. Губристична мотивація як чинник прагнення до успіху: віковий аспект. Харків, ХНПУ, 2012. 222 с.
59. Фромм Э. Бегство от свободы. Москва : Прогресс, 2000. 272 с.
60. Фромм Э. Человек для себя. Москва : Прогресс, 1992. 253 с.
61. Шульц Д., Шульц С. История современной психологии. Санкт-Петербург : Евразия, 2002. 532 с.
62. Элкінд Д. Эрик Эриксон и восемь стадий человеческой жизни / [Пер. с. англ.]. Москва : Когито-центр, 1996. 340 с.
63. Altemeyer B. Enemies of freedom: Understanding rightwing authoritarianism. San Francisco: Jossey-Bass, 1988. 378 p.
64. Duckitt J. Authoritarianism and group identification: A new view of an old construct. *Political psychology*. 1989. №10. P. 63–84.
65. Duckitt J., Fisher K. The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*. Vol.24, № 1. 2003. P. 199–222.
66. Hopf C., Stone W.F., Leader G., Christie R. Authoritarians and their families: quantitative studies on the origins of authoritarian disposition. *Strength and weakness: The authoritarian personality today*. NY: Springer-Verlag. 1993.
67. Lederer G. Trends in authoritarianism: A study of adolescents in Germany and United States. *Journal of cross-cultural Psychology*, 1982, 13. 302 p.

68. McFarland S.G., Ageev V.S., Abalakina-Paap M.A. Authoritarianism in the former Soviet Union. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1992. Vol. 63, # 6. P.1004–1010.
69. Pratto F., Sidanius J., Stallworth L.M., Malle B.F. Social dominance orientation: a personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994. Vol. 67, # 4. P. 741–762.
70. Ray J.J. Authoritarianism, dominance and assertiveness. *Journal of Personality Assessment*. 1981. Vol. 45, № 4. P. 390–397.
71. Roakeach M. The open and closed mind. New York : Basic Books, 1960.
72. Sidanius J., Pratto F. Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression. New York : Cambridge University Press, 1999. 412 p.
73. Stone W., Lederer G., Christie R. (Eds.). Authoritarianism: Left and right. *Strength and weakness: The authoritarian personality today*. New York : Springer-Verlag, 1993. P. 144–156.
74. Tajfel H. The cognitive aspect of prejudice. *Journal of Social Issues*. 1978. Vol. 25. P. 79–97.